

Umění
a péče o duši
u Jana Patočky

Jan Josl

KAROLINUM

Umění a péče o duši u Jana Patočky

Jan Josl

Recenzovali:

Mgr. Jan Frej, Ph.D. et Ph.D

PhDr. Vlastimil Zátka, CSc.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1

www.karolinum.cz

Portrét autora napsal Jaroslav Koťa

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Edice Filosofie

Edici řídí Jaroslav Koťa

Redakce Adéla Petruželková

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

© Univerzita Karlova, 2018

© Jan Josl, 2018

ISBN 978-80-246-3832-4

ISBN 978-80-246-3850-8 (online: pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2018

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Předmluva a poděkování / 7

Úvod / 9

Pojetí Patočkovy filosofie před vydáním *Sebraných spisů* / 9

Vliv *Sebraných spisů* / 14

Přístupy k Patočkově filosofii umění / 17

Položení problému / 20

1. Péče o duši a filosofie dějin / 23

Péče o duši v 70. letech / 23

Filosofie dějin (1934–1940) / 26

Člověk a dějiny / 29

Svoboda / 31

Cesta k *Negativnímu platonismu* / 37

Sókratés a Platón v raných textech / 37

Nitro / 39

Sókratés a Platón ve 40. a 50. letech – lidská *krisis* / 42

Sókratés a Platón v 70. letech – *fysis* / 48

2. Umění / 55

Řeč a jazyk / 55

Umění ve 30. a 40. letech / 55

Umění v 60. letech / 62

Estetická zkušenost / 65

Umění jako reflexe základních struktur světa
a lidského místa v něm / 77

Umění a pravda / 89

3. Patočková koncepce dějin umění – dějiny umění jako dějiny duše / 93
Mytické období / 94
Mýtus jako forma předdějinné existence / 94
Mýtus-ritus / 96
Epos / 97
Umělecké období / 101
Období přechodu / 107
Estetické období / 112
 4. Konec dějin umění / 115
Současné umění a duše / 118
 5. Závěrem – péče o duši a umění / 121
 Summary / 128
 Prameny a literatura / 131
 O autorovi / 139
 Jmenný rejstřík / 141

Výklad sám obvykle působí, jako by autor znal již na začátku konec. Skutečnost bádání ale taková obvykle není. I tato práce začala nejistým tušením, že by přístup k Patočkovým úvahám o umění, který by se je pokoušel vidět pod zorným úhlem jedné ideje, snad byl nejen možný, ale i zajímavý. Ovšem k tomu, aby tato intuice mohla být ověřena, bylo nutné provést celý pokus nikoli jen v myšlenkách, ale na „papíře“. Za výslednou podobu práce vděčím podpoře a radě celé řady lidí. Chtěl bych proto poděkovat PhDr. Miloši Ševčíkovi, Ph.D., že se mého projektu ujal a opakovaným čtením mých pokusů mě směřoval ke zdárnému konci. Stejný dík patří i Mgr. Ondřeji Dadejíkovi, Ph.D., který vedoucímu mé práce ochotně sekundoval i nad rámec svých povinností. Zvláštní poděkování patří Ěmilii Tardivel z Institut Catholique de Paris, jejíž pochopení jak odborné, tak osobní zaslouží veliký dík. Neméně si vážím i poznámek PhDr. Vlastimila Zátky, CSc., a Mgr. Jana Freie, Ph.D. et Ph.D. Za závěrečné přehlednutí textu vděčím své redaktorce v Karolinu PhDr. Adéle Petruželkové, Ph.D., a doc. PhDr. Jaroslavu Koťovi, kterému rovněž děkuji za medailonek. Zároveň bych chtěl poděkovat všem pracovníkům Patočkova archivu za vstřícnost a obdivuhodnou znalost Patočkova díla, která mi ušetřila spoustu času při hledání konkrétních textů. Můj velký dík patří i mé ženě Anně Tučkové.

Milý Faidre, kampak a odkud?

Faidros

Pojetí Patočkovy filosofie před vydáním *Sebraných spisů*

Patočkovy celoživotní dílo se vyznačuje nesmírnou rozsáhlostí, a to jak co do rozsahu fyzického (Patočkovy dosud vydané spisy zaberou celou jednu polici řádně široké knihovny), tak i tematického. Patočka za svůj život zrecenzoval nespočet knih domácích i zahraničních myslitelů, vyjadřoval se k otázkám náboženským, národnostním, psal o umění, žil v živé diskusi s filosofickým světem své doby a skrze svou činnost překladatelskou a pedagogickou byl v neustálém styku s kořeny své filosofické současnosti. K tomuto rozsáhlému dílu nepřístupuje čtenář v dnešní době nezprostředkovaně, ale především skrze souborná vydání Patočkových textů. Patočkovy publikace, včetně jeho rukopisné pozůstalosti, byly po autorově pohnuté smrti vydávány v samizdatu a tvoří tzv. *Archivní soubor prací Jana Patočky*. Patočkovy texty jsou v *Archivním souboru* v celkem 27 svazcích rozděleny do tematických celků – umění a filosofie, masarykovské studie, péče o duši, přirozený svět a pohyb lidské existence, spisy o Komenském, texty k českým dějinám a filosofii a Patočkovy spisy a přednášky o antické filosofii a fenomenologii. Texty v jednotlivých okruzích jsou řazeny chronologicky a jsou zde uvedeny i originální cizojazyčné předlohy. V rámci tohoto souboru jsou vzhledem k tématu důležité především čtyři svazky nadepsané *Umění a filosofie*, které se později staly podkladem pro svazky *Sebraných spisů Umění a čas*. Další pro tuto práci důležité svazky jsou ty s názvem *Péče o duši* doplněné o podtitul „soubor statí, přednášek a poznámek k problematice postavení člověka ve světě a v dějinách“. Název „péče o duši“,

který užívám jako interpretační osu, byl původně názvem cyklu přednášek ze 70. let, který Jan Patočka přednesl v soukromých bytech. Ten byl později vydán pod titulem *Platón a Evropa*. Avšak pořadatelé samizdatového vydání Patočkových spisů seznali, že „texty, které je možno zařadit pod tento název, lze najít už v nejstarším období jeho tvůrčí činnosti a tvoří v jistém smyslu těžiště jeho celoživotního filosofického usilování“.¹ Když pak v roce 1996 začínají vycházet *Sebrané spisy Jana Patočky*, v čele prvních svazků opět můžeme číst *Péče o duši*. Ovšem pojmout Patočkovu myšlení jako tematicky jednotné není na první pohled nijak samozřejmé. Zlomkovitost a rozsáhlost Patočkova díla sugeruje obraz opačný. Jednota Patočkova myšlení byla otázkou už pro Patočkovy posluchače. Již krátce po Patočkově smrti shrnuje jeho myšlení Ladislav Hejdánek v jednom ze svých samizdatových „dopisů přáteli“.² Hejdánek označí Patočku za geniálního interpreta, který se umí dokonale vžít do postavy, kterou právě vykládá. V důsledku toho se Hejdánkovi jeví Patočkův odkaz jako série kongeniálních poznámek k dějinám filosofie. Za všechny připomeňme Patočkovy přednášky z antické filosofie z konce 40. let, v 60. letech přednášky, které zprostředkovávaly v Čechách fenomenologické myšlení, ale i Patočkovu překladatelskou činnost, zejména jeho překlady Hegela v 60. letech.

Zatímco Hejdánek vidí zdroj nejednoty Patočkova díla v jeho orientaci na dějiny filosofie, Jan Sokol ji chápe jako důsledek historické situace, ve které Patočka žil.³ Historické okolnosti, ve kterých se nemohl plně věnovat akademické práci (Patočka za

¹ Chvatík, Ivan. *Zodpovědnost „otřesených“: Patočkova „péče o duši“ v době „proevropské“*, s. 1.

² „Patočka byl celou svou duchovní a myšlenkovou konstitucí interpret, nikoli systematik“ (Hejdánek, Ladislav. *Dopisy přáteli*, s. 45).

³ „Jsou však autoři, které osud vystavil tak mimořádným tlakům a proměným životního okolí, že jejich dílo toho nese stopy – v dobrém i zlém. Právě u nich bývá problematické, či dokonce nespravedlivé, nepravdivé, ‚dílo‘ hodnotit s úplným odhlédnutím od ‚osoby‘ či osudu. Takové hodnocení totiž mlčky sugeruje předpoklad, jako by tento osud byl jaksi ‚normální‘, obvyklý, a tudíž konečkonců irrelevantní. U Sebraných spisů, které jsou pořádány tematicky a tím, že shromažďují texty z různých období, tlačují či dokonce ruší každou historickou perspektivu, přistupuje i nevyslovený předpoklad jakési stejnorodosti prostředí, homogenního pozadí

celý život učil na univerzitě jen 8 let), jej podle Sokola vedly k „sókratovskému“ pojetí filosofie. Patočkovu filosofii proto nelze pojmut systematicky, ale jen jako rozhovor s druhými, který je veden napříč staletími, tu s Platónem, tu s Husserlem, tu s Hegelem. Odtud podle Sokola pramení Patočkovo neustálé začínání různých problémů a pro dialog příznačná nesystematičnost. V tom vidí Sokol i původ nejednotného charakteru Patočkova písemného odkazu. *Sebrané spisy* svým tematickým členěním a akcentací „péče o duši“ neruší z jeho pohledu jen rozsáhlost a zlomkovitost, kterou Patočkovo dílo vykazuje, ale v členění *Sebraných spisů* se podle něj rovněž ztrácí historická perspektiva a Patočka jako historická osoba.

Podobným způsobem chápe Patočkovu filosofii i Erazim Kohák. Kohákova interpretace Patočkova myšlení z počátku druhé poloviny 80. let,⁴ kdy za konstanty Patočkova myšlení Kohák považoval pojetí filosofie jako „spásného vědění“, myšlenku krize a přirozený svět jako východisko z této krize, dosáhla na počátku 90. let ve filosofickém životopise Jan Patočky své vyzrálé podoby. Právě zde Kohák k výše naznačeným motivům připojuje a zdůrazňuje sókratovskou myšlenku vědění nevědění jako jeden z hlavních motivů Patočkovy filosofie.⁵ V návaznosti na sókratovské vědění nevědění je pak Kohák přesvědčen, že by bylo „osudným omylem patočkovského bádání hledět vypreparovat z jeho textů pevný korpus nauk“.⁶

Hejdánek, Sokol a Kohák vidí Patočku jako historika filosofie, zdůrazňují historickou osobnost a její situaci nebo Patočkovo „sókratovství“. Všichni se ale shodují v důrazu na systematickou nesouvislost většiny opakujících se motivů v Patočkově díle.

Na druhé straně jsou interpreti, kteří naopak zdůrazňují v Patočkově díle myšlenku nebo problém, který spojuje jednotlivé Patočkovy práce. Stejně jako se nelze vyhnout představě nejed-

textů, které tu přece stojí vedle sebe“ (Sokol, Jan. *Veřejná prezentace 1. svazku Sebraných spisů Jana Patočky*, s. 64).

⁴ Kohák, Erazim. *Krize rozumu a přirozený svět*, s. 6.

⁵ Srov. Kohák, Erazim. *Jan Patočka*, s. 23.

⁶ Tamtéž.

noty Patočkova díla, nelze rovněž ani pominout, „že centrum Patočkova filosofického díla je tvořeno určitou strukturou, jejíž jednotlivé momenty jsou během doby různě akcentovány, rozvíjeny a prohlubovány, avšak struktura sama, či lépe řečeno její filosofická tendence, zůstává stále čitelná a stále táž“.⁷

Patočka 70. let se opět vrací k Platónovi a problematice dějin, myšlenkám, které promýšlel v 30. a 50. letech. Znovu se zabývá problematikou přirozeného světa, aby na ní vybudoval teorii tří životních pohybů, která se inspiroje Aristotelem, jemuž se věnovala Patočkova práce, za níž obdržel titul doktora věd. Patočkův čtenář může sledovat ozvěny různých témat, hesel a postav napříč celým jeho dílem. Vytváří se tak souvislost zdánlivě nesouvislého, která vede k dojmu, že zde musí být přítomná jednotící myšlenka, svébytné systematické stanovisko, něco více než jen sókratovské vědění nevědění; což podněcuje interpretaci Patočkova myšlení z hlediska jednoho z opakujících se témat, hesel či motivů. Jedním z nejvýraznějších je Patočkova fenomenologie, tj. projekt, který postupoval v návaznosti na Husserlovu *Krizi*, od problematiky přirozeného světa k problematice tří pohybů, tedy k projektu asubjektivní fenomenologie.

Na tento moment Patočkova myšlení klade důraz zejména Petr Rezek, který navazoval na Patočkovu fenomenologické myšlení v semináři, který po jeho smrti vedl.⁸ Ačkoli je Rezekova interpretace a kritika Patočky brilantní, lze z ní vyčíst jen stěží, co konkrétně, kromě myšlenky fenomenologie v širokém slova smyslu, by mělo spojit rozmanitost Patočkova myšlení.⁹ Pro celkovější uchopení Patočkovy filosofie na základě fenomenologických motivů se proto v období před vydáním *Sebraných spisů* lépe hodí pozice, kterou zastává v několika textech především Miroslav Petříček.¹⁰ V Petříčkových očích je: „Patočkovu celoživotní téma

⁷ Chvatík, Ivan – Kouba, Pavel – Petříček, Miroslav. *Struktura „sebraných spisů“ Jana Patočky jako interpretační problém*, s. 401.

⁸ Srov. Abrams, Erika. Patočkovy Kacířské eseje ve Francii.

⁹ Srov. Rezek, Petr. *Jan Patočka a věc fenomenologie*.

¹⁰ Spojovat určitou jednotící interpretaci Patočkova díla s jednotlivými jmény lze jen velmi těžko. Většina autorů se věnuje ve svých textech různým aspektům Patočkova

přirozeného světa našeho života, k němuž jsou podle mého názoru jiným směrem zaměřené články či knihy v jistém smyslu pouhým komentářem anebo fundujícím pozadím, je nepřehlédnutelnou konstantou jeho filosofického díla.¹¹ Podle Petříčka Patočka ve své habilitaci shledává Husserlovo řešení problému přirozeného světa nedostatečným. Jako problematická vystupuje především otázka vztahu mezi světem a husserlovsky pojatou subjektivitou. Přestože Husserl objevil fenomén celku světa, přistupuje k němu z pozice, která stále drží subjekt-objektové rozdělení a nedovede uspokojivě vysvětlit propojenost lidské svobody s tímto celkem. Řešení nachází Patočka teprve v Heideggerově ontologii lidského pobytu a pojmu existence, které konkretizuje poukazem k lidské tělesnosti jako základu uskutečňování možností, které dovolu-jí pochopit lidský život jako realizující se možnost v souvztahu člověka a světa.¹² Důsledky, které vzešly z Patočkova promýšlení problému přirozeného světa, lze podle Petříčka sledovat napříč celým jeho filosofickým dílem. Nicméně i sám Petříček připouští, že byt by snad šlo nalézt původ většiny Patočkových myšlenek právě v problematice přirozeného světa, je nutno akceptovat fakt, že Patočkova filosofie se rozrostla tak, „že označení přirozený svět již není s to obsáhnout problematiku, která se v jeho rámci prakticky řeší“.¹³

Před vydáním *Sebraných spisů* došlo k vyrýsování dvou interpretačních přístupů k Patočkově filosofii. První, jak jsem se snažil ukázat, akcentuje zlomkovitost Patočkova díla a proměnlivost východisek, z nichž se k nim Patočka přibližuje. Druhý naopak klade důraz na opakující se motivy a přetrvávající témata Patočkových úvah. Nedomnívám se, že by jeden či druhý přístup bylo možné beze zbytku označit za ten jediný správný. Zde se však kloním spí-

díla a v návaznosti na tento kontext Patočku i různě interpretují, nemluvě o jemnějších nebo větších změnách této interpretace v průběhu jejich života, neboť se jedná o interprety Patočkova díla dosud aktivně působící. Avšak jednotící aspekty různých přístupů rozlišit lze.

¹¹ Petříček, Miroslav. *Jan Patočka a myšlenka přirozeného světa*, s. 23.

¹² Srov. Petříček, Miroslav. *Patočkův filosofický projekt*, s. 279.

¹³ Petříček, Miroslav. *Jan Patočka a myšlenka přirozeného světa*, s. 43.

še k druhému přístupu. Budu sledovat motiv „péče o duši“ a jeho postupnou krystalizaci ve vývoji Patočkova myšlení, abych jej pak v jeho zralé formě mohl použít jako pojem, skrze který se pokusím porozumět místu, které umění u Patočky zaujímá.

Vliv *Sebraných spisů*

Novou vlnu zájmu o Patočkovu dílo přineslo vydání prvního svazku *Sebraných spisů*. Editori *Sebraných spisů* svou volbou umístit do čela svazky týkající se mimo jiné především problematiky dějin zdůraznili filosofii dějin jako jeden z určujících momentů Patočkova myšlení. Před vydáním *Sebraných spisů* byl Patočka znám nejen u nás, ale i v zahraničí především jako fenomenolog, komeniolog a historik filosofie. *Sebrané spisy* kladou důraz na tu oblast Patočkovy filosofie, která byla do té doby spíše odvrácenou stranou Patočkova myšlení. Neznámost nebo podzemní charakter tohoto proudu v Patočkově myšlení naznačuje několik faktorů. Za prvé, kromě několika publikovaných statí mezi lety 1929–1952, nebyla zásadní díla, která se týkají filosofie dějin, povětšinou za života autora publikována. Důvodem nebyla jen politická situace, ale rovněž fakt, že v případech většiny textů se jedná o zlomky, které měly být součástí většího celku.¹⁴ Ten Patočka nikdy nedopsal. Není divu, že tyto na první pohled okrajové poznámky byly nahlíženy jako náležející k jednomu z mnoha témat (Komenský, Masaryk, fenomenologie), kterými se Patočka zabýval. Interpretace, které následují po vydání prvního svazku *Sebraných spisů*, proto musí vzít ohled na Patočku jako filosofa dějin.

Do této skupiny patří především návrhy Josefa Mourala a Filipa Karfíka. Josef Moural načrtl svůj návrh pojetí Patočkovy filosofie v článku z března roku 1999.¹⁵ Ve svém pokusu o syntetické propojení různých přístupů k Patočkově filosofii se Moural opírá o interpretaci Husserlovy pozdní filosofie. Dle Mourala hrála

¹⁴ Srov. Karfík, Filip. *Patočkova strahovská pozůstalost a jeho odložené opus grande*.

¹⁵ Srov. Moural, Josef. *The Question of the Core of Patočka's Work: Phenomenology, History of Philosophy and Philosophy of History*.

v Husserlově filosofii stále větší roli problematika časové syntézy a protencí našich intencionálních aktů, která hraje určující roli v utváření a konstituci smyslu. Svůj obsah přitom protence čerpají z minulosti. Toto zjištění dle Mourala nasměřovalo Husserlovo pozdní myšlení právě k historickému zdroji protencí, tj. směrem k dějinám filosofie. Zájem o dějiny filosofie není samoúčelný, ale slouží k projasnění zdroje našich protencí, a napomáhá hlubšímu pochopení přítomné situace a sebeporozumění. Je to dědictví zhermeneutizované fenomenologie, na které Patočka dle Mourala navazuje, a právě to dovoluje spojit Patočkovu tvář historika filosofie, fenomenologa a filosofa dějin.

Nejvýrazněji navazuje na zdůraznění Patočkovy filosofie dějin ve svých článcích Filip Karfík. Své pojetí Patočkovy filosofie vyjádřil v článcích „Nad prvním svazkem Patočkových spisů“ z roku 1997 a „La Philosophie de l’histoire et le problème de l’âge technique chez Jan Patočka“. Dle Karfíka jsou *Kacířské eseje* výsledkem Patočkovy filosofické snahy napsat filosofii dějin, která se poprvé objevuje někdy okolo poloviny 30. let. K projektu filosofie dějin se Patočka podle Karfíka vrátil za svůj život celkem třikrát. Nejprve se mu věnoval v období 30. let pod vlivem Heideggerova *Sein und Zeit*. Nicméně Patočka 30. let ještě podle Karfíka plně nepronikl do Heideggerovy filosofie. V důsledku toho se Patočka snaží negativní základ heideggerovské autenticity a problematiku základu lidského autentického bytí řešit v termínech bergsonovského vitalismu.¹⁶ Patočkovu opouštění bergsonovsko-husserlovských pozic a důsledné promyšlení problému negativity jako základu možnosti lidské autenticity se za-

¹⁶ Srov. „Patočka [je] ještě tehdy, tj. v polovině padesátých let, ovlivněn motivy Bergsonovy filosofie, na které tu chci stručně upozornit. Patočkovy práce z 30. let nesou, jak známo, stopy tohoto vlivu. (Patočka věnuje významnou část své doktorské disertace o *Pojmu evidence a jeho významu pro noetiku* z roku 1931 výkladu Bergsonovy filosofie.) Jestliže Patočka zdůrazňuje motiv negativity jako imanentní rys lidské svobody, lidského bytí až koncem 30. let, pak je to, domnívám se, možné vysvětlit nejen Patočkovým zaujetím pro Husserlův projekt transcendentální fenomenologie, ale také mimo jiné právě působením této filosofie, pro kterou ‚idea absolutní nicoty [...] [je] pseudo-idea, pouhé slovo‘“ (Novotný, Karel. *Dějinnost a svoboda: Heidegger a Patočkova raná filosofie dějin*, s. 28).

činá projevovat teprve v poválečných letech v Patočkových přednáškách z antické filosofie. Výsledkem přednášek je dle Karfíka Patočkovo rozlišení sókratovského a platónského pojetí svobody a jejich vzájemné propojení v *Negativním platonismu*. *Negativní platonismus* představuje pro Karfíka druhý Patočkův pokus o rozvrhnutí filosofie dějin. Potřetí se Patočka k problematice filosofie dějin vrátil v *Kacířských esejích*.

Zatímco pozice Josefa Mourala zůstala dále nerozpracována, Filip Karfík podpořil svůj přístup k Patočkově filosofii výzkumem Patočkovy strahovské pozůstalosti, jehož výsledky uveřejnil v roce 2000.¹⁷ Patočkova strahovská pozůstalost byla neznámá až do roku 1988 a soustavně nezpracována zůstala až do konce devadesátých let. Společně s vydáním *Sebraných spisů* v roce 1996 tvoří objev a zpracování Patočkovy strahovské pozůstalosti druhý zásadní zlom v Patočkovském bádání, o který se pojetí Patočky jako filosofa dějin může opřít. „Ve strahovské pozůstalosti se před námi rýsuje Patočkův pokus o sepsání velkého původního filosofického díla, přesněji několika děl. *Přirozený svět jako filosofický problém* z roku 1936 – jeho habilitační práce – takovým původním dílem zjevně ještě nebyl,“ uvádí Karfík.¹⁸

Tato díla měla být *Nitro a svět* (věnováno problému subjektivity vytčenému Husserlovou fenomenologií), *Filosofie dějin* (měla prohlubovat Husserlovu myšlenku krize), a spis *Mythus v naší romantice a u Erbena zvláště* (který lze podle Karfíka chápat jako pokračování předchozích dvou spisů spojující motivy subjektivity a problematiku krize a dějin). Patočka toto dílo nedokončil pravděpodobně jak z historických důvodů, když se po válce musel věnovat výuce na univerzitě, tak z důvodu rozsáhlosti vytčeného problému a neustálenosti svého vlastního filosofického východiska.¹⁹ Následná zlomkovitost Patočkových esejů a zároveň jejich jednota dle Karfíka vzniká z rozpadu tohoto nedokončeného celku. Filip Karfík ve shrnutí svého bádání v Patočkově strahovské

¹⁷ Karfík, Filip. *Patočkova strahovská pozůstalost a jeho odložené opus grande*.

¹⁸ Tamtéž, s. 137.

¹⁹ Tamtéž, s. 139–140.

pozůstalosti píše: „Nedopracovaná díla z první poloviny čtyřicátých let tak vrhají na celé Patočkově potomní dílo nebývale pronikavé světlo: ukazují souvislost zdánlivě nesouvislého.“²⁰

Probádání strahovské pozůstalosti podle Karfíka ukazuje, že Patočkově myšlení nebylo jen sérií poznámek k dějinám filosofie, ale že se za ním skrývalo jednotné filosofické úsilí, filosofický program, jež sám Patočka později formuloval jako „překonání pozitivismu dovršit zapojením do velké tradice *jedné* filosofie“.²¹ Tato Patočkova snaha navázat v diskusi na tradici evropské metafyziky na sebe opakovaně bere, jak ukazuje Filip Karfík, podobu filosofie dějin. Důvodem je, že zjevnost bytí, jako základní impuls evropské metafyziky, je pro Patočku neoddelitelná od dějin, v nichž se bytí zjevuje. Jako taková je každá filosofie dějin metafyzikou.

Přístupy k Patočkově filosofii umění

Nyní je třeba obrátit pozornost k Patočkově filosofii umění. Patočkovy texty týkající se filosofie umění jsou rovněž součástí edice *Sebraných spisů*. Jedná se o svazky 4 a 5, editory uvedené pod titulem *Umění a čas*. Editoři vycházeli z *Archivního souboru*, a to především ze svazků *Umění a filosofie*.²² Svazky *Umění a čas* se opírají o ediční zásady *Sebraných spisů* a zařazení textů Jana Patočky do těchto dvou svazků se tudíž řídilo tematickým hlediskem. Členění textů v rámci svazků *Umění a čas* je ovšem jiné než v případě svazků *Péče o duši*. V prvním svazku *Péče o duši* rozdělili editoři texty na hlavní a přílohy na základě obsahových kritérií, což mělo za důsledek, že do přílohy byly odsunuty některé texty autorem dokončené a publikované, a naopak některé rozsáhlejší nedokončené texty zařadili editoři do hlavní části. Ve svazcích *Umění a čas* se naopak editoři řídili především kritériem formálním. Texty jsou tedy rozděleny na publikované práce, nepubli-

²⁰ Tamtéž, s. 140.

²¹ *K filosofickým šedesátinám*, s. 615 (K textům Jana Patočky odkazujeme bez uvedení jména autora, úplný bibliografický údaj srov. v Literatuře, texty Jana Patočky jsou řazeny abecedně podle incipitů).

²² Chvatík, Ivan – Vojtěch, Daniel. *Ediční komentář*, s. 367.

kované práce a kratší publikované práce, přičemž oba svazky zahrnují kromě překladů i německé originály a náčrty i zlomky přípravných prací. Při studiu je nutné mít rovněž na paměti, že editoři do svazků *Umění a čas* nezahrnuli všechny texty, které se dotýkají problematiky umění. Některé Patočkovy texty o umění se nachází i v jiných svazcích, a tedy i v jiných tematických kontextech, např. ve svazcích *Češi* můžeme nalézt zásadní studie Patočkovy filosofie umění, kterými jsou *Společenská funkce literatury a Spisovatel a jeho věc*.

Přestože interpretace Patočkových „estetických“²³ názorů je jevem vzácným, stejně jako v případě jeho filosofie vzniká otázka po jednotě Patočkovy myšlenky. Lze říci, že korelativně k určitému přístupu k Patočkově filosofii je možno pojmut i jeho úvahy o umění:

1. I v případě Patočkových úvah o umění je nutné mít na paměti Patočkovu zaměření na dějiny myšlení. Bylo by tedy možné pojmut jeho eseje o umění v souladu s Hejdánkovým přístupem k Patočkově filosofii jako samostatné postřehy, které jsou součástí poznámek k dějinám myšlení.
2. Nelze opominout ani specifické historické podmínky Patočkova života a fakt, že mnohé z jeho esejů o umění vznikaly ne z nitra Patočkova myšlení, ale jako reakce na historické popudy zvenčí při různých příležitostech.²⁴
3. K Patočkově filosofii umění lze přistoupit rovněž skrze jeho fenomenologické myšlení. Především pomocí myšlenky přirozeného světa, která později vyklíčila v Patočkovu vlastní myšlenku – pojetí přirozeného světa jako pohybu. Interpretace vycházející z tohoto pohledu vidí umění jako blízce vztahované ke třem pohybům lidské existence, především pak k pohybu pravdy, průlomu. Z tohoto hlediska pak Patočkovy úvahy

²³ Termín „estetický“ je nutno v kontextu této práce jasněji určit: vztahují jej výhradně k filosofii umění, neboť tak je to, jak ukáže následující výklad, v souladu s myšlením autora, jímž se zabývám.

²⁴ Srov. „Texty zahrnuté do tohoto dvojsvazku vznikaly při různých příležitostech, často jako momentální odpověď na výzvu přicházející odjinud než z centra Patočkovy filosofické práce“ (Chvatík, Ivan – Vojtěch, Daniel. *Ediční komentář*, s. 369).

o umění interpretují např. Vlastimil Zuska,²⁵ Květoslav Chvatík,²⁶ Ilja Šrubař,²⁷ Miloš Ševčík.²⁸

4. A v neposlední řadě existuje interpretace navázaná na pojetí Patočkovy filosofie, které je spojeno s vydáním *Sebraných spisů* a jehož filosofickou formu rozpracoval Filip Karfík. V tomto pohledu je umění jedním ze způsobů (vedle filosofie a politiky), jakým člověk reflektuje svou pozici v dějinách. Je proto překvapením, že editoři *Sebraných spisů* zvolili za název Patočkových spisů o umění název *Umění a čas*, tj. název stejnojmenné studie, ve které Patočka v návaznosti na Hegela, rozvíjí problematiku umění v dějinné perspektivě. Přesto ani Filip Karfík, ani nikdo z editorů svazků *Umění a čas* problematiku umění u Patočky z tohoto hlediska nerozvinul. Jedinou stopou v tomto interpretačním směru tak zůstává článek Waltera Biemela „Bemerkungen zu Jan Patočkas Deutung der Kunst“²⁹, který je obsažen jako jeden z úvodních textů k německému vydání Patočkových spisů o umění *Kunst und Zeit* z roku 1987. Přes pluralitu možných přístupů k Patočkově filosofii umění je možné se opřít alespoň o to, že všichni interpreti shodně uznávají, že Patočka problematiku umění řešil především z pozice filosofa,

²⁵ Zuska, Vlastimil. *Mimésis – fikce – distance: k estetice XX. století*, s. 75.

²⁶ Chvatík, Květoslav. *Filosofie umění Jana Patočky*.

²⁷ Srov. „So wird deutlich, daß Patočka in seinen kunst- und kulturphilosophischen Arbeiten keine Ästhetik im Sinne einer philosophischen Einzeldisziplin betreibt. Hiter seiner Beschäftigung mit disen Themen verbringt sich der Versuch einer Phänomenologie der Lebenswelt“ (Šrubař, Ilja. *Zur Stellung der Kunst in Patočkas Philosophie*).

²⁸ Ševčík, Miloš. *Umění jako vyjádření smyslu: Filosofie umění Jana Patočky*. (Ševčík sleduje v Patočkových textech o umění především motiv umění jako způsobu lidského vztahování se k celku světa, kde dochází k vyjádření smyslu věcí a života, proto jej řadím do této kategorie. Na stejné místo by bylo možné zařadit i nedávnou publikaci Daniely Blahutkové a Miloše Ševčíka *Patočkovy interpretace literatury*, která navazuje na titul předchozí a filosoficky načrtnuté momenty doplňuje o konkrétní příklady v Patočkových interpretacích literárních děl.)

²⁹ Srov. „Wenn Patočka über Kunst spricht, dann meint er nicht keine begrenzte Disziplin der Philosophie, die unter dem Namen Ästhetik vertreten wird [...] für Patočka gehört die Kunst entscheidend zur menschlichen Existenz“ (Biemel, Walter. *Bemerkungen zu Jan Patočkas Deutung der Kunst*, s. 33).

proto se i já pokouším přistoupit k Patočkovým úvahám o umění z této perspektivy.

Položení problému

Výsledný obraz, který předešlá reflexe různých pojetí Patočkovy filosofie a „estetiky“ odhalila, je roztržštěný. V této práci vycházím z předpokladu, že „péče o duši“ je, jak zmiňuje Martin Zedník (Josef Moural), „heslovité vyjádření Patočkova pojetí filosofie“. ³⁰ Filosofii dějin volím jako hlavní osu, ve které je myšlenka „péče o duši“ vyjádřena z několika důvodů. Za prvé je heslo „péče o duši“ v čele svazků edice *Sebraných spisů*, které jsou věnovány „postavení člověka ve světě a dějinách“. Za druhé, protože sám Patočka se vyjádřil, že z „péče o duši“ „vyrostly naše dějiny“. ³¹ Za třetí se domnívám, že Patočkovy „definice“ „péče o duši“ ze 70. let nelze plně vytěžit bez ohledu na vývoj hlavních motivů „péče o duši“ v předchozích obdobích jeho myšlení. Navíc je hlavní oblast „péče o duši“, filosofie, považována, vedle umění, vědy a náboženství za dějinnou moc. ³² Proniknout proto k pojmu „péče o duši“ z hlediska jeho filosofie dějin má svá oprávnění.

Filosofie dějin tvoří jeden z možných směrů patočkovských interpretací, který byl oživen vydáním prvního svazku *Sebraných spisů* v roce 1996 a následně ještě posílen výsledky bádání Filipa Karfíka v Patočkově strahovské pozůstalosti. Že tento přístup je stále aktuální, dokazuje i publikace Martina Cajthamla *Evropa a péče o duši* (2011), ³³ která rovněž sdílí přesvědčení o významu filosofie dějin v Patočkově myšlení: „Ba za předpokladu, že hlavním tématem Patočkovy filosofie je [...] vlastní podstata lidského bytí a pravá lidská existence, nemůže Patočkova filosofie *vůbec být ničím jiným* než filosofií dějin a dějinnosti.“ ³⁴

³⁰ Zedník, Martin. *Několik poznámek o pojetí filosofie u Jana Patočky*, s. 76–77.

³¹ *Platón a Evropa*, s. 181.

³² „Proces dějin je v podstatě procesem tvorby těchto mocí“ (*Několik poznámek o pojmu „světových dějin“*, s. 49).

³³ Cajthaml, Martin. *Evropa a péče o duši*.

³⁴ Tamtéž, s. 50.